

REZISTENȚA ANTIHORTHYSTĂ ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI. CONTRIBUȚIA ASOCIAȚIEI „ASTRA” ȘI A UNIVERSITĂȚII CLUJENE

II

a) Organizarea forțelor și a rezistenței antihorthyste pe tărîmul vieții spirituale românești*

Dictatul de la Viena, prin caracterul și consecințele lui imediate asupra României, a determinat o stare de împotrivire generală a întregului popor român față de acest act imperialist¹ și odată cu aceasta o definiere nouă a orientărilor politice a forțelor național-patriotice antihorthyste, antinaziste în ansamblul lor și o regroupare a acestor forțe atît pe teritoriul ocupat prin dictat, cît și în România, constituindu-se într-o mișcare de rezistență național-patriotică antihorthystă.

Apărarea domeniului vieții spirituale, a culturii și civilizației naționale, a învățămîntului în limba română au devenit probleme prioritare pe agenda acestei mișcări. În baza documentelor ce le posedăm în această fază a investigațiilor arhivistice putem prezenta în mod cronologic următoarele momente mai importante ale organizării rezistenței antihorthyste pe acest tărîm.

La data de 2 septembrie 1940 la Cluj a luat ființă Comunitatea Națională Română, sub președinția profesorului universitar dr. Emil Hațieganu, organ reprezentativ al populației românești din teritoriul atribuit Ungariei horthyste prin Dictatul de la Viena². Din nucleul organizatoric al comunității denumit „Comitetul de Direcție” au făcut parte: Emil Hațieganu, Aurel Socol, jurist, dr. Alexandru Lupan, dr. Liviu Telia, Ion Buzea, economist, dr. Liviu Pop, Valeriu Ghircoiaș, director de bancă, Vasile Hossu, avocat, ing. Teodor Burzo, Gheorghe Giurgiu, precum și cei doi episcopi români din Cluj, Nicolae Colan ortodox și Iuliu Hossu greco-catolic³. Ședința de constituire a avut loc în locuința dr. Eugen Dunca,

* Pe această temă vezi: Vasile Ciubăncan, *Contribuții sălăjene la continuitatea vieții cultural-spirituale românești pe teritoriul de nord al Transilvaniei în timpul ocupației fasciste horthyste 1 IX 1940 — 25 X 1944*, în *ActaMP*, 1977, p. 347—355; D. Micu, *Literatura română în Transilvania nordică (1940—1944)*, în *Steaua*, nr. 8/1978, p. 12—15; Vasile T. Ciubăncan, *Efortul pentru creație proprie spirituală românească — componentă a rezistenței antihorthyste (1 IX 1940 — 25 X 1944)*, *Contribuții bihorene*, în *Crisia*, XIII, 1983, p. 285—299; Vasile T. Ciubăncan, *Apărarea învățămîntului în limba română, componentă a rezistenței antihorthyste (1 IX 1940 — 25 X 1944)*, în *ActaMN XX* 1983, p. 335—356; Gh. Zaharia, L. Vajda, Gh. I. Bodea, P. Bunta ș.a., *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei, Cluj-Napoca*, 1974, p. 100—138, 150—160.

¹ Alături de lucrările cu tema despre Dictatul de la Viena publicate în ultimii ani, vezi date și aspecte mai recent publicate pe această temă în studiul: Vasile T. Ciubăncan, *Dictatul de la Viena. Impotrivirea față de el, moment culminant de solidaritate națională a poporului român*, în *Apulum*, XXI, 1983, p. 367—379 și Cornel Grad, *Starea de spirit a populației, autorităților și armatei din Ținutul Someș în vara anului 1940*, în *ActaMP*, VII, 1983, p. 333—388.

² Alexandru Matei, *Comunitatea Națională Română*, în *AIACN*, 1978, p. 473—495.

³ *Idem*, p. 474—488.

str. 6 Martie nr. 42, în prezența prof. univ. dr. Iuliu Hațieganu, președintele Comitetului Central al Despărțământului „Astra”, județul Cluj.

Unul din meritele incontestabile ale comunității românești, alături de cel al înființării ei propriu-zise și altele, l-a constituit formularea unui program de luptă cu obiective precise, cuprinzând toate domeniile principale de activitate din teritoriul național afectat prin Dictat, între care domeniul vieții spirituale românești, după cel al vieții economico-sociale, a ocupat un loc principal. Programul a fost publicat la data de 10 septembrie 1940 în „Gazeta Noastră”, organul de presă al comunității.

În acest program, în subcapitolul intitulat „Instrucția publică”, au fost înscrise cerințele imediate menite să asigure în mod nestingherit desfășurarea învățământului de toate gradele pînă la cel superior în limba maternă pentru o populație școlară de naționalitate română care este evaluată la circa 157 000—162 000 de elevi și studenți rămași sub ocupația horthystă⁴.

Un alt subcapitol din programul comunității, intitulat „Cultura Populară”, cuprindea următoarele cerințe:

1. Să se permită funcționarea mai departe a „Astrei” și a altor societăți culturale.

2. Să nu se pună nici o piedică în fața apariției ziarelor și revistelor românești. Locul și apariția lor să fie menționate și în limba maghiară, dar în titlurile și textul articolelor să nu se poată întrebuița decît denumirea minoritară a localităților [adică cea românească — n.n.].

3. Trupele românești de stagiune să poată da reprezentații (cu subvenții proporționale de stat sau orășenești).

4. Artiștii mai de seamă ai Teatrului Național din București să poată veni în turnee, fie singuri, fie cu trupa teatrală (eventual direct la chemarea guvernului maghiar).

5. Ar fi de dorit ca filmele ungurești să fie sincronizate și în limba română, iar filmele străine să fie prevăzute și cu inscripții românești⁵.

Comunitatea românească, după ce s-a organizat, a activat deschis și printr-un număr de articole publicate în organul său de presă „Gazeta Noastră”, exprimîndu-și opțiunile politice. Totodată a depus eforturi pentru organizarea sa pe baze de masă și o dată cu publicarea programului s-a cerut recunoașterea ei oficială de către guvernul Ungariei horthyste.

La data de 15 septembrie 1940 însă, printr-o ordonanță a șefului statului major al armatei maghiare, generalul Werth Henrik, s-a dispus ca întregul teritoriu românesc ocupat de trupele horthyste, ca urmare a Dictatului de la Viena, să fie trecut sub administrație și jurisdicție militară, astfel că: „Înființarea de organizații noi sau organizarea filialelor pentru organizații existente este interzisă pînă la alte dispoziții”⁶ — se preciza în ordonanța respectivă.

Prin acest act de forță majoră, comunitatea românească și-a încetat legal activitatea. Programul ei însă și-a păstrat valabilitatea pentru întreaga perioadă de ocupație horthystă și totodată un însemnat număr din foștii membri ai comunității au rămas în teritoriul ocupat, unde și-au continuat activitatea în diverse sectoare și domenii ale vieții economico-sociale și spirituale românești, s-au în-

⁴ *Idem*, p. 488—489, 491—495; vezi și Vasile T. Ciubăncan, *Apărarea învățământului în limba română...*, p. 341—342.

⁵ Alexandru Matei, *op. cit.*, p. 489, 492.

⁶ *Idem*, p. 485—486.

cadrat în rezistența antihorthystă, unde au militat pentru înlăptuirea obiectivelor prevăzute în programul comunității.

Al doilea moment al organizării pe un plan mai larg al rezistenței național-patriotice antihorthyste pe tărîmul vieții spirituale, cronologic, a fost marcat de poziția și opțiunile Comitetului Central al Asociației „Astra” cu sediul la Sibiu față de Dictatul de la Viena, precum și față de soarta și viața spirituală a românilor căzuți victimă acestui dictat, rămași sub ocupația străină horthystă.

Momentul și împrejurarea în care a avut loc această deliberare au fost ziua de 7 septembrie 1940, cînd s-a ținut cea de-a doua ședință ordinară a C.C. al Astei la sediul acesteia din Sibiu.

La această ședință Comitetul Central și-a exprimat protestul cel mai hotărît în numele „Astei” pentru răpirea teritoriului național atribuit Ungariei prin Dictatul de la Viena. Totodată, și-a exprimat durerea nemărginită pentru pierderea celor 50 de despărțăminte din teritoriul răpit, cu populația românească aferentă, care au fost rupte prin acel act din trupul asociației⁷.

O dată cu exprimarea acestei poziții, Comitetul Central a adoptat o hotărîre menită să asigure continuitatea activității Astei și a despărțămintelor sale în teritoriul ocupat. În acel scop, a trimis Comitetului Central județean Cluj al despărțămîntului „Astei” următoarea comunicare scrisă: „Pentru asigurarea activității »Asociației pentru Literatură Română« în teritoriul cedat Ungariei — Vă rugăm și Vă împuternicim ca cooptînd în Comitetul D-voastră pe domnii: Marius Peculea (director al băncii Albina filiala Cluj), dr. Ioachim Tolciu, dr. Ioan Cozma, dr. Liviu Telia, dr. Liviu Pop, dr. Eugen Dunca, dr. Aurel Hetco, Valeriu Ghircoiaș, Canonice Mihai și Consilier eparhial Sava, să luați toate măsurile pentru continuarea activității culturale a unităților noastre din acest teritoriu”⁸.

Totodată s-a mai hotărît să fie trimise și două scrisori similare celor doi episcopi români din Cluj, respectiv lui Nicolae Colan și Iuliu Hossu, cu rugămintea ca să acorde întregul lor sprijin pentru continuarea activității organizațiilor „Astei” în teritoriul ocupat⁹.

Merită a fi evidențiat faptul că la data luării acestei hotărîri la Sibiu, de către C.C. al „Astei”, la Cluj, așa cum am arătat, a fost deja constituită comunitatea românească cu 5 zile mai devreme. Conform relatării unui martor ocular participant la acel eveniment, ședința de constituire s-a ținut în locuința Dr. Eugen Dunca, nominalizat în scrisoarea „Astei”. Ne mai reține atenția faptul că o parte din cei indicați în scrisoarea respectivă de a fi încadrați în componența Comitetului Central județean Cluj al Asociației „Astra” erau deja aleși și în comunitatea românească. Aceștia erau dr. Liviu Pop, dr. Liviu Telia, Valeriu Ghircoiaș, episcopii Nicolae Colan și Iuliu Hossu. Din aceste date și aspecte se desprinde nu numai similitudinea pozițiilor celor două organisme politice naționale românești, dar și cunoașterea de către Comitetul Central al „Astei” din Sibiu a forțelor rămase în teritoriul ocupat și pe al căror aport se conta pentru asigurarea continuării activității.

La următoarea ședință, ținută la data de 28 octombrie 1940, Comitetul Central al „Astei”, în conformitate cu hotărîrea sa din 7 septembrie 1940 și ca o

⁷ Arh. Stat. Sibiu, fond „Astra”, pachetul 1940, documentul nr. 2552/1940, decizia 137.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Idem*, documentul nr. 2264/1940 din 28 X.

continuare a poziției fixate atunci, a mai adoptat următoarele măsuri directoare ca linie de conduită a asociației:

1. Să se redacteze un protest solemn împotriva Dictatului de la Viena, care să fie adresat către toate societățile culturale din lume, tipărit în diferite limbi.

2. Un protest împotriva atrocităților săvârșite în teritoriul ocupat de către trupele de ocupație horthyste asupra populației românești, protest care să fie trimis guvernului român spre cunoștință și luare de măsură.

3. Să se exprime dragostea față de românii rămași în teritoriul atribuit Ungariei și să se facă a ajunge la acești frați credința noastră în recăstigare teritoriului răpit și că nu ne vom lăsa și vom lupta pentru reîncorporarea lui în patria mamă prin toate mijloacele posibile.

4. Adunarea generală anuală a „Astrei” să se țină la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie, dându-i-se o amploare cât mai mare, însă fără serbări și în care să se fixeze un nou drum al programului de muncă pentru dezvoltarea conștiinței naționale, pentru conducerea mulțimilor spre marele ideal ce trebuie să-l urmărim¹⁰.

S-a mai stabilit faptul că în cazul în care guvernul României, din motive independente de asociație, nu va consimți la o adunare generală de proporții fixată pentru Alba Iulia, atunci să se țină numai o adunare de studii și doliu și de hotărâri mari pentru viitor.

În concluzie s-a apreciat că Asociația „Astra” trebuie să se pună în fruntea acțiunii de solidaritate națională pentru refacerea teritoriului pierdut, ea fiind singura cu credit moral pentru a putea fi în fruntea unor acțiuni de redresare morală. „Pentru »Astra« dreptatea nu poate fi alta decât integritatea națională”¹¹.

A fost, de asemenea, reafirmată hotărârea „Astrei” de a purta o grijă permanentă plină de dragoste fraților rămași sub ocupația străină horthystă, să-i încurajeze și să-i ajute necontenit.

Cu privire la programul viitor de activitate al Astrei s-a hotărât ca el să fie întregit, în sensul ca principala ei preocupare în situația creată să fie axată pe documentarea și afirmarea drepturilor noastre asupra pământului românesc, demascarea politicilor regimului horthyst de ocupație și a fărâdelegilor săvârșite împotriva populației pașnice, contribuția, în deplină solidaritate cu alte forțe, la recucerirea drepturilor noastre firești¹².

S-a convenit totodată să se ceară Societății de radiodifuziune ca, în cadrul oricărui săptămânal dedicat românilor în afara granițelor țării, să se rezerve 15 minute de emisiune asigurate de către asociația „Astra”, pentru românii din nord-vestul Transilvaniei¹³.

Din motive independente de ea, adunarea generală anuală a „Astrei” s-a ținut la data de 24 noiembrie 1940 la Sibiu și nu la Alba Iulia, cum s-a preconizat inițial. Adunarea s-a desfășurat într-un cadru restrâns, ținute fiind două expuneri cu titlurile „Problema Transilvaniei în timpul dualismului austro-ungar” de prof. dr. Ioan Lupaș și „Progresul cultural al Transilvaniei după unire” de prof. Olimpiu Boitoș. Adunarea generală a hotărât ca întreaga activitate a „Astrei” să fie îndreptată spre un singur scop: „Recucerirea Ardealului înrobite”¹⁴. Activitatea în acel scop să fie realizată prin conferințe, studii, anchete științifice și publicații.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Idem*, documentul nr. 486/1941 din 19 II, pachetul pe anul 1941.

în care să se năzuiască a se lămuri opinia publică din țară și din străinătate asupra drepturilor și dreptății românești, pregătind conștiințele și energiile pentru luarea la timpul hotărîtor a deciziilor supreme¹⁵.

Printre mijloacele principale de luptă, „Astra” și-a ales organul său, revista „Transilvania”, cea mai veche publicație românească de acest fel, prin care să lupte pentru unitate și solidaritate românească, pentru Ardeal, îndeosebi pentru frații din teritoriul național ocupat, iar spiritul românesc, trecutul, drepturile și aspirațiile naționale să se bucure de o atenție specială în paginile revistei.

În acest scop s-a hotărît ca revistei să i se asigure apariția lunară. Pentru asigurarea scopului propus, Comitetul Central, în ședința din 4 ianuarie 1941, a hotărît reorganizarea comisiilor publicațiilor asociației, incluzînd în componența acestora cele mai de seamă personalități științifice, de cultură, profesori universitari. Astfel, Comisia pentru publicații a fost organizată în următoarea componență: I. Agîrbiceanu, dr. Lucian Blaga, dr. Valeriu Bologa, dr. Silviu Dragomir, dr. I. Lupaș, dr. Coriolan Petran, dr. D. Stăniloiaie, dr. I. Mușlea, dr. Romul Vuia, iar ca referent Petru Olariu. Comitetul de redacție al revistei „Transilvania” a fost alcătuit în următoarea componență: dr. Silviu Dragomir, dr. Ovidiu Comșa, dr. Constantin Daicoviciu, I. Dăncilă, dr. I. Gîrbacea, dr. Ștefan Manciu, dr. I. Mușlea, dr. P. Râmneanțu, dr. Ionel Pop, iar ca referent Ioan Breazu¹⁶.

În această perioadă au fost aduse modificări și în componența Comitetului Central al „Astrei”, care a cuprins următoarele personalități: dr. Iuliu Moldoveanu președinte, dr. Gheorghe Moga vicepreședinte, dr. Gheorghe Preda vicepreședinte, iar ca membri: I. Agîrbiceanu scriitor, dr. Valeriu Bologa profesor, dr. Alexandru Borza prof. univ., acad. dr. Nicolae Colan episcop ortodox de Cluj, dr. Silviu Dragomir prof. univ., dr. Iuliu Hațieganu prof. univ., dr. Onisifor Ghibu prof. univ., dr. Ioan Lupaș prof. univ., dr. Vasile Meruțiu prof. univ., dr. Valer Moldovan prof. univ., dr. Eugen Nicoară medic primar din Reghin, dr. Alexandru Rusu episcop greco-catolic de Maramureș, dr. Victor Stanciu prof. univ., dr. Suci Coriolan profesor, Silviu Țeposu profesor¹⁷.

Din examinarea acestei componente, alături de caracterul ei reprezentativ, este de remarcat faptul că în perioada de după Dictatul de la Viena au făcut parte din Comitetul Central al „Astrei” 3 membri care activau în teritoriul ocupat de Ungaria horthystă, și anume dr. Nicolae Colan episcop ortodox de Cluj, dr. Alexandru Rusu episcop de Maramureș, cu sediul la Baia Mare, dr. Eugen Nicoară medic primar, care, pînă în anul 1942, cînd a fost forțat de către autoritățile de ocupație horthyste să se refugieze în România, a îndeplinit funcția de președinte al despărțămîntului „Astrei” din Reghin. Și acest fapt ne atestă legătura directă a Comitetului Central al „Astrei”, prin membrii săi, cu mișcarea de rezistență național-patriotică din teritoriul aflat vremelnice sub ocupație horthystă.

O altă constatare vine să ne arate faptul că Universitatea clujeană, pusă în situația de a se refugia la Sibiu, ca urmare a Dictatului, prin cele mai reprezentative personalități științifice: istorici, filologi, juriști, cadre universitare medicale, s-a angajat efectiv în lupta național-patriotică antihorthystă, antinazistă în ansamblul ei, pentru anularea odiosului Dictat de la Viena din 30 august 1940. Prin

¹⁵ *Idem*, documentul nr. 406/1941.

¹⁶ *Idem*, documentul nr. 57/1941 din 4 ianuarie.

¹⁷ Revista „Transilvania”, nr. 1/1942.

caracterul și poziția sa, prin scopul urmărit, cadrul de organizare al „Astrei” și activitatea național-patriotică desfășurată de ea pe tărîm politic și al vieții spirituale, al culturii naționale, au devenit în situația general creată pentru România un cadru de luptă, care a cuprins toate forțele patriotice ale Universității clujene, alături de cele tradiționale ale Asociației.

Prin acestea toate și prin altele, la Sibiu s-a format un centru polarizator de forțe puternice al luptei național-patriotice și de rezistență împotriva dominației naziste în România, a celei horthyste în nord-vestul țării, avînd legături directe cu mișcarea de rezistență antihorthystă din teritoriul național coto-pit. Acest centru politic național a devenit într-un șir de probleme majore mentorul și îndrumătorul firesc al activității pe tărîmul vieții spirituale a acestei mișcări antihorthyste. Cunoaștem cele mai de seamă hotărîri, măsuri și opțiuni politice adoptate de către Comitetul Central al „Astrei” după Dictatul de la Viena, precum și cele ale cadrelor reprezentative ale Universității clujene, hotărîri de o importanță majoră pentru desfășurarea luptei naționale patriotice atît în România, cît și în teritoriul căzut sub ocupație horthystă.

Revenind la situația din nord-vestul țării: pe parcursul evenimentelor, mișcarea de rezistență antihorthystă s-a îmbogățit cu noi aspecte și a crescut cu noi forte social-politice, organizarea ei dobîndind forme mai avansate din punct de vedere politic, cerute de situația creată de ocupația fascistă străină.

Mișcarea muncitorească revoluționară, compusă din organizațiile Partidului Comunist Român, organizațiile U.T.C., organizațiile revoluționare de masă conduse de partid rămase în teritoriul ocupat, s-a reorganizat corespunzător cu situația politică schimbată. Astfel comitetul de partid teritorial pentru Transilvania și Banat existent pînă atunci a fost reorganizat prin crearea Comitetului Regional al Comuniștilor din nordul Transilvaniei. În fruntea lui a fost desemnat un Secretariat Regional de partid. În teritoriu au fost create trei secretariate de partid pe zone mari: Criș, Mureș, Someș, subordonate Comitetului și Secretariatului Regional de partid. Măsuri similare au fost adoptate pentru refacerea organizațiilor U.T.C., a organizației „Ajutorul Roșu”, care a fost transformată în „Frontul pentru Ajutor și Solidaritate”, cu organe teritoriale și organ de presă propriu.

Secretariatul și apoi plenara Comitetului Regional de partid care s-a ținut la Cluj în luna noiembrie 1940 au adoptat hotărîri și măsuri privind toate domeniile principale de activitate a organizațiilor de partid, U.T.C., a celorlalte organizații subordonate, inclusiv sprijinirea mișcării național-patriotice revoluționare românești din teritoriul ocupat, care se găsea în plin proces de dezvoltare și organizare.

În hotărîrea plenarei Comitetului Regional de partid adoptată în noiembrie 1940 a fost înscris un punct distinct în care este subliniată existența mișcării naționale, revoluționare a românilor căzuți sub ocupația horthystă și pe care o aprobă și se angajează să o sprijine. Cu privire la aceasta, în documentul adoptat s-a înscris următorul punct: „1. *Mișcarea populară a românilor.* Comitetul Regional salută cu bucurie acele începuturi care vizează înființarea unei organizații naționale revoluționare române. Sprijină cu toate puterile această organizație în lupta sa de eliberare națională”.¹⁸

Mișcarea național-patriotică românească antihorthystă, ale cărei baze au fost puse prin Comunitatea națională română înființată în luna septembrie 1940, după

¹⁸ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice, cota A XXIV—XXXIV, dosar inv. nr. 1601 f. 4—5.

interzicerea activității ei pe baze legale, s-a reorganizat și și-a regrupat forțele în funcție de situația creată. Astfel, o parte din membrii Comunității s-au angajat în rezistența antihorthystă pe tărîmul mișcării cooperatiste românești, între aceștia fiind prof. dr. Emil Hațieganu, care a devenit președintele Centralei „Plugarul” a cooperativelor românești; Ion Buzea a devenit directorul acestei centrale, Valeriu Ghircioaș și dr. Liviu Pop au activat în domeniul rezistenței antihorthyste în sistemul financiar bancar românesc rămas în teritoriul ocupat. De asemenea a fost preluată conducerea ziarelor românești, a publicațiilor în limba română de către membrii Comunității naționale române.

Un moment de mare însemnătate în procesul de organizare a mișcării naționale a românilor pe baze de masă și cu un caracter revoluționar l-a constituit înființarea Uniunii muncitorilor și țăranilor români din nordul Transilvaniei sub îndrumarea Secretariatului și a Comitetului Regional de partid din teritoriul ocupat. Uniunea concepută să-și desfășoare activitatea atît pe baze legale, dacã aceasta era posibil, cit și în condiții de ilegalitate.

Deosebit de important a fost faptul că Uniunea a reușit, cu ajutorul organului de partid, să-și definească un program de luptă propriu cu caracter național și revoluționar. Acest program, elaborat în proiect de către secretariatul Comitetului Regional de partid din nordul Transilvaniei, a fost dezbătut și aprobat în prima conferință a Uniunii muncitorilor și țăranilor români din nordul Transilvaniei, care s-a ținut la data de 1 decembrie 1940 la Cluj, în locuința dr. Iulian Chitta, membru al acestei Uniuni și al mișcării de rezistență antihorthystă, datare pe care el o atestă în scris¹⁹.

Programul general al Uniunii conținea un șir de obiective și sarcini de luptă în domeniile economic, social, politic și în cel al vieții spirituale românești, pentru care au fost înscrise următoarele prevederi: „1. Pentru libertăți politice naționale, culturale pe seama populației românești. 2. Pentru dreptul de întrunire, organizare, libertatea presei și practica nestingherită a acestora. 3. Pentru libertatea deplină a culturii și limbii române. Nimeni să nu poată fi maltratată ori păgubit pentru folosirea limbii române. Pentru pedepsirea severă a prigonirilor de orice fel a limbii române. (...) 5. Pentru școli primare, secundare de specialitate, normale etc. românești, susținute de stat, în numărul cerut de necesitățile culturale ale poporului român pe baza învățămîntului gratuit cu personal didactic român. Pentru înființarea unei universități pe cheltuiala statului cu profesori români. Pentru nestinjenita funcționare a școlilor confesionale românești existente”²⁰.

În conținut, Programul Comunității naționale române în domeniul vieții spirituale, al învățămîntului, era identic cu cel al Uniunii. Ele vizau apărarea spiritualității naționale și contracararea politicii de maghiarizare a regimului horthyst. În problemele asigurării învățămîntului în limba română existau unele deosebiri de vederi în ceea ce privește modalitățile și formele de realizare a lui. Conținutul însă ne atestă similitudinea orientărilor, poziției și obiectivelor mișcării de rezistență antihorthystă pe acest tărîm.

În aceste condiții mișcarea muncitorească revoluționară antifascistă din teritoriul ocupat a avut meritul de a fi înțeles realitățile istorice, etnice, naționale și astfel și-a înscris în programele și obiectivele sale de luptă sprijinirea organizării și activității mișcării național-patriotice revoluționare românești în lupta de eliberare națională. Prin aceasta, mișcarea muncitorească a devenit și o forță compo-

¹⁹ Arh. Stat. Cluj, fond Centrala Plugarul, dosar nr. 1/1940, f. 39.

²⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția 90, Unitatea de păstrare nr. 1727 f.11.

nență a mișcării național-politice antihorthyste, iar într-un șir de domenii hotărâtoare a reușit să o conducă și să o îndrume în mod efectiv.

În metamorfoza organizării și regrupării forțelor revoluționare, național-patriotice ale rezistenței antihorthyste, pe tărîmul luptei în domeniul vieții spirituale românești au avut loc următoarele măsuri și schimbări:

Cotidianul românesc „Tribuna Ardealului” a apărut cu data de 15 septembrie 1940 ca urmare a încetării forțate a apariției ziarului „Gazeta noastră” — organ al Comunității naționale românești. Conducerea „Tribunei Ardealului” a fost preluată de prof. univ. dr. Emil Hațieganu, fostul președinte al Comunității, care a devenit apoi președintele mișcării cooperatiste românești. Astfel, cotidianul românesc a căpătat un suport material-financiar și o bază de masă căreia să i se adreseze.

Al doilea ziar săptămînal în limba română, cu titlul „Săptămîna”, a apărut la Bistrița sub egida conducătorilor comunității averilor grănicerești născădune, care s-a încadrat în rezistența antihorthystă, aderînd la mișcarea cooperatistă românească. Astfel, și acest ziar a avut o bază materială solidă și una socială largă de masă.

Al treilea organ de cultură națională în teritoriul ocupat a devenit revista „Viața ilustrată”, care și-a reluat apariția în martie 1941, după o întrerupere din luna septembrie 1940 în urma ocupației horthyste. Această revistă a fost condusă direct din anul 1936 de către întemeietorul ei, episcopul ortodox dr. Nicolae Colan, devenit membru al C.C. al „Astreii” și apoi membru titular al Academiei Române. A fost editată sub egida Episcopiei ortodoxe a Clujului, Vadului și Feleacului și tipărită în tipografia acesteia, fiind unica modalitate legală de a i se asigura apariția și publicarea în situația de după Dictat.

După reapariția revistei în noua situație politică schimbată, ea nu mai era ceea ce a fost înainte de anul 1940 și a fost pusă în slujba mișcării de rezistență național-patriotică antihorthystă dusă pe tărîmul vieții spirituale. Conform unei aprecieri de specialitate a criticului literar Dumitru Micu, în perioada ocupației horthyste, „Viața ilustrată” n-a fost o publicație cu caracter strict local, ci una în care se oglindesc realitățile spirituale ale întregii țări — o *Dacie literară*²¹.

În teritoriul ocupat au activat pe acest tărîm ca membri ai Partidului Comunist Român, ai organizațiilor U.T.C. ori simpatizanți următorii: prof. dr. Teofil Vescan junior, prof. Tudor Bugnariu, prof. Gheorghe Dăncuș, Victor Constantinescu, dr. Iulian Chitta, Francisc Păcurariu, Valentin Raus, Romulus Hatos, Mihai Pop. La aceștia s-au mai adăugat și asociat un grup de tineri prozatori și poeți: Iosif Moruțan Fiscuteanu, Ioan Cherejan, Victor Ilieșiu, Ștefan Căprariu, Ionel Bulboacă. Mișcarea a cuprins și un grup de artiști plastici, unii din ei consacrați, Petre Abrudan, Emil Cornea, Teodor Harșia, Raoul Șorban. Treptat, numărul participanților la viața spirituală a crescut cu alte forțe, între care Virgil Șotropa poet, Vasile Vartolomei profesor și publicist, Eugenia Mureșan prozatoare, Florea Mureșan publicist, Teodor Ciceu poet, Alexandru Anca, Ion Bîlțiu Dăncuș, Ilia Olariu, Pia Dragoș, Dionisiu Fărcașiu, Coriolan Dragomir, Valeriu Gh. Sima, Nicolae Pura, Gavril Scridon, V. Oarcășu, D. Micu, Ioan T. Buzdugan, Viorel Oprea, Nicolae Bălan, Iordan Dumitru, Lucian Poenaru, V. Moldovan, Gh. Isac și Titus Poenaru, care a fost unul dintre cei mai fecunzi prozatori și poeți din zona graniței născădune. Toți aceștia și-au făcut prezența prin creații proprii, studii, articole etc. în coloanele celor trei organe de presă în limba română și prin creațiile și tipăriturile

²¹ D. Micu, *op. cit.*, p. 15.

de acest fel apărute atunci în teritoriul ocupat. Aportul și contribuțiile fiecăruia, fără îndoială, diferite, însumate ne dau tabloul continuității nefructuoză a vieții spirituale românești în teritoriul ocupat, pe toată durata vremelnice ocupații. Prin această continuitate avem atestată existența unei mișcări național-patriotice anti-horthyste și pe acest tărîm vital al existenței noastre, mișcare ce s-a constituit în parte componentă a rezistenței generale atât din teritoriul ocupat, cît și la scară națională.

b) Rezistența antihorthystă, Asociația „Astra” și Universitatea clujeană în luptă împotriva Dictatului de la Viena, pentru anularea lui

Pentru înțelegerea și motivația angajării imediate în acțiunea de luptă a acestor doi factori cu sediul atunci la Sibiu, este de relevat faptul că atât „Astra”, cît și Universitatea clujeană, prin istoricul, rolul, conținutul activității lor, erau două forumuri științifice naționale care, după actul istoric de la 1 Decembrie 1918, s-au angajat militant în activitatea de consolidare a edificiului național statal. În perioada interbelică ambele instituții au adus contribuții de valoare națională la efortul general pentru dezvoltarea științei și culturii, la dezvoltarea conștiinței național-patriotice a poporului român. Au militat împotriva pericolului fascismului, a revizionismului horthyst, a războiului imperialist, pentru apărarea frontierei de vest a țării. Prin „Extensiunea universitară” creată sub președinția prof. univ. dr. Silviu Dragomir, cele două instituții au conlucrat fructuos în perioada interbelică, „...activitatea lor s-a legat nu numai de tineret, ci și de popor și de nație”²² — aprecia dr. Iuliu Hațieganu în calitate de rector al Universității clujene refugiate la Sibiu.

Dictatul de la Viena, antipod al statului național unitar român, a lovit și în idealul, crezul, în conștiința națională, pentru care cele două forumuri au militat cu cele mai reprezentative forțe în toată perioada de la înființarea lor. Acestea au stat la baza atitudinii și poziției pe de o parte de condamnare a Dictatului de la Viena, iar pe de altă parte de angajare a lor efectivă în lupta împotriva acestui act imperialist și antinațional.

Poziția Universității clujene împotriva Dictatului de la Viena a fost categoric exprimată încă din ziua pronunțării verdictului și după aceea în telegrama Consiliului Universității din 1 septembrie 1940 în care se arăta că protestează cu întreaga energie împotriva mutilării nelegitime a Ardealului. În încheiere se declară că: „Vrem să fim socotiți ca soldați mobilizați în Ardeal [...] pentru răspîndirea marelui și nepieritorului adevăr al drepturilor și veșniciei noastre pe aceste meleaguri”²³.

²² Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. II, Cluj-Napoca, 1980, p. 286. În legătură cu poziția Universității față de apărarea frontierei de vest a țării vezi Vasile T. Ciubăncan, *Apărarea frontierei de vest a țării deziderat național. Adevăruri clujene interbelice*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 211. Despre poziția „Astrei” în aceeași problemă vezi: Arh. Stat. Sibiu, fond „Astra”, pachetul 1940, documentul nr. 2264/1940, în care se arată că „Astra” a subscris în anul 1940 pentru înzestrarea armatei suma de 400.000 lei și a trimis pentru soldații concentrați pe frontiera de vest 20.000 exemplare de diferite broșuri pentru lectură.

²³ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 286.

În situația creată, cele două instituții au convenit asupra măsurilor și formelor noi de organizare a luptei pînă la o apropiată contopire a acțiunilor.

Pe această linie s-a înscris reorganizarea componentei organelor de conducere ale „Astrei”, respectiv Comitetul Central al ei, care în covârșitoarea majoritate s-a format din profesorii Universității clujene, cei mai reprezentativi oameni. Funcția de președinte al C.C. al „Astrei” era îndeplinită de dr. Iuliu Moldoveanu, cadru universitar. Așa cum am mai relatat în prima parte a studiului, în celelalte organisme ale asociației, în special în conducerea publicațiilor ei, au fost desemnați în covârșitoare majoritate profesori și cadre universitare clujene. Prin toate acestea „Astra” a devenit un forum politic național și totodată un cadru legal pentru desfășurarea acțiunii lor, avînd la activul său un puternic credit și prestigiu moral-politic, care a fost ridicat pe o treaptă calitativ superioară prin angajarea noilor forțe în activitatea ei.

Încercînd o sintetizare a obiectivelor și problematicii rezistenței antihorthyste în domeniul vieții spirituale naționale, cu prioritățile ei se pot desprinde următoarele orientări:

1. Lupta pentru apărarea și păstrarea învățămîntului de toate gradele în limba română și contracararea politicii de maghiarizare forțată sau deghizată duse de regimul fascist horthyst în acest domeniu²⁴.

2. Concentrarea eforturilor maxime ale rezistenței pentru asigurarea unei creații proprii spirituale naționale pentru populația căzută sub ocupația horthystă și pentru a se umple marele gol ce s-a produs în acest domeniu, ca urmare a consecințelor grave și imediate ale Dictatului de la Viena²⁵.

3. Mișcarea de rezistență, în activitatea sa de educație patriotică, antifascistă a maselor căzute victimă ocupației horthyste, a situat creația istorică, culturală, științifică făurită de poporul român de-a lungul veacurilor, precum și efortul de menținere și răspîndire a ei, în circuitul vieții spirituale sub ocupația străină. Această problemă va fi tratată de către autor într-un studiu aparte.

4. Lupta pe tărîmul confruntărilor ideologice în domeniul istoriei patriei noastre, dintre mișcarea de rezistență și ideologia și propaganda revizionismului fascist horthyst, pentru combaterea falsificărilor și denaturărilor și apărarea adevărului istoric.

Din această vastă și complexă problemă ce a făcut obiectul activității rezistenței antihorthyste în strînsă conlucrare cu asociația „Astra” și Universitatea clujeană, vom reda numai cîteva date și aspecte, deoarece problema necesită în continuare studii noi, unele interdisciplinare.

Revizionismul horthyst și-a manifestat recrudescența pe tărîmul ideologic la adresa României și după Dictatul de la Viena, pentru a justifica ocupația asupra nord-vestului țării noastre și a formulat pretenții revizioniste asupra întregii Transilvanii.

În domeniul istoriei problemele fundamentale privind etnogeneza, locul și aria de formare a poporului și a limbii române, continuitatea sa neîntreruptă pe pămîntul patriei, locul și rolul său în istoria europeană, au constituit domeniul principal al confruntărilor ideologice între forțele mișcării de rezistență din nord-

²⁴ Vezi Vasile T. Ciubăncan, *Apărarea învățămîntului în limba română, componentă a rezistenței antihorthyste (1 IX 1940 — 25 X 1944)*, în *ActaMN*, XX, 1983, p. 335—356.

²⁵ Vezi Vasile T. Ciubăncan, *Efortul pentru creație spirituală românească — componentă a rezistenței antihorthyste (1 IX 1940 — 25 X 1944)*. *Contribuții biho-*
rene, în *Crisia*, XIII, 1983, p. 285—299.

vestul țării, Asociația „Astra”, Universitatea clujeană și cercurile propagandei regimului fascist horthyst de ocupație.

Redăm câteva dintre aserțiunile propagandei horthyste vehiculate atunci pe tărîmul istoriei: „acest popor balcanic [adică poporul român — n.n.] alcătuit din elemente slave, turcești, pecenege, cumane, romane, albaneze a apărut la sfîrșitul secolului al XIII-lea, în partea de miazăzi a Ardealului²⁶ — se afirmă în cursul „Istoria maghiară”, autor Baráth Tibor, destinat învățămîntului superior din Transilvania. El mai afirma că românii nu aveau „așezări statornice, ci, ca un popor nomad de păstori, străbătînd crestele munților, s-au îndreptat primele roiuri pe pămînt maghiar²⁷.”

Autorul se contrazice în propria sa lucrare în care scria că pe la anul 1210 în zonele Sibiului și Făgărașului românii au „...îndeplinit anumite servicii de pază de frontieră și în schimb au putut întrebuița pășunile din munți²⁸.”

Acestor concepții național-șovine ale autorului li s-a dat o replică în revista „Transilvania”, în cronică cu titlul „O definiție buclucașă”, în care se arăta că definițiile ciudate ale autorului: acelea de „popor nomad” și în același timp de apărător de graniță ar putea trezi bănuiele nedorite în mintea cititorului și apoi i se mai adresa întrebarea: „Ce interes a putut avea acest »popor nomad« să aperc frontiera de miazăzi a unei țări dacă această frontieră erau hotarele lui de miazănoapte?²⁹.”

Concepții străine de adevărul istoric se afirmau și în alte lucrări. „Românii nu au originea în Ardeal, ci în peninsula balcanică” și „...Românii nu în Ardeal, ci în Balcani s-au desprins de romanismul european de sud-est³⁰ — se afirma într-o altă lucrare, apărută în anul 1942 la Budapesta.

În combaterea și contracararea întregului arsenal al propagandei fasciste horthyste pe acest tărîm s-au angajat atît forțele mișcării de rezistență din teritoriul ocupat, cît și cele ale Universității clujene și „Astrei”.

Conducerea Universității clujene, consecventă poziției sale adoptate împotriva Dictatului de la Viena, în lupta, apoi, pentru anularea lui și-a definit orientările și formele de acțiune. În ședința Consiliului universitar din iunie 1941, în cuvîntul rectorului prof. univ. dr. Iuliu Hațieganu se arăta: „Trebuie să ajungem la concepția de viață națională care să realizeze solidaritatea generațiilor și să închege conștiința națională care dă unitate de gîndire [...] Idealul național să fie o nouă unire a tuturor oamenilor. Numai realizînd această condiție vom fi făcînd cel mai mare serviciu neamului, care privește spre noi [...]” — arăta vorbitorul³¹.

În această viziune, la data de 2 iulie 1941 profesorii universitari I. Lupaș, C. Daicoviciu, S. Dragomir, E. Petrovici, Laurean Someșan s-au adresat conducerii Universității și prin ea organelor de resort, solicitîndu-le aprobarea ca să folosească armele științei în consens cu adevărul istoric, să dea cuvenitele replici aserțiunilor propagandei revizioniste horthyste cu referire la istoria României, aprobare care în final li s-a dat³².

²⁶ Vasile Căliman, *O definiție buclucașă*, în *Transilvania*, Sibiu, nr. 3/1943, p. 489—490.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Gáldi László, *Magyar—román szellemi kapcsolatok*, în *Magyar Szemle*, Budapest, 1942, p. 44.

³¹ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 258.

³² *Idem*, p. 287.

Linia de conduită a Universității, pe care să o urmeze în aceste confruntări ideologice, a fost expusă în cuvîntul inaugural rostit de același rector cu prilejul deschiderii anului de învățămînt, la 3 noiembrie 1941, în care sublinia: „Noi nu avem nevoie să falsificăm adevărul. Noi nu vrem să facem din istorie propagandă — ci răspundem cu adevărul științific, căci numai adevărul dă putere științei, iar dreptatea și adevărul înving totdeauna.

Adevărul și dreptatea sînt cele mai mari puteri, iar aceste două puteri sînt aliatele noastre, sînt fundamentul eticii noastre naționale³³.

În mod similar și în aceeași orientare asociația „Astra” în strînsă legătură cu Universitatea și mișcarea de rezistență din nord-vestul țării și-au conjugat acțiunile și au militat pentru realizarea obiectivelor fixate de interes național patriotic.

În aceste confruntări în România, la Universitatea clujeană și asociația „Astra” oamenii de știință cei mai autorizați pe plan științific în problemele etnogenezii poporului român au fost istoricul prof. dr. Constantin Daicoviciu, I. I. Russu, M. Macrea de la aceeași universitate.

Lucrarea de referință în această problemă a reprezentat-o publicarea ediției a doua, completată cu rezultatele noilor cercetări, „La Transilvania nell'antichità” („Transilvania în antichitate”), autor Constantin Daicoviciu.

În recenzia dedicată lucrării, semnată de I. I. Russu, se consemna: „... ea apare ca o carte nouă urmărind același scop cu mijloace perfecționate, de a prezenta documentat sintetic, la lumina celor mai recente cercetări, istoria integrală de-a lungul antichității a acestui bastion, predestinat al regiunii de la Dunărea de Jos, loc de refugiu și de dominare a spitei daco-romane [...] În această lucrare apare romanitatea în Dacia și continuitatea daco-romană³⁴.

Autorul operei „Transilvania în antichitate”, mărturisindu-și profesiunea de credință față de cauza pentru care milita pe acest tărîm, într-un studiu dedicat problemei, spunea: „Continuitate [...] Ea înseamnă o neîntreruptă viețuire a unui neam pe aceleași meleaguri din vremuri atît de adînci încît pămîntul și omul par a fi zămislite de odată unul pentru altul [...] Sîntem convinși de adevărul nezdrunținat al acestei teze deoarece o vedem atît de limpede la lumina binefăcătoare a științei³⁵.

Istoricul I. I. Russu, în studiul „Decebal regele dacilor”, formula o concluzie de importanță principală privitor la continuitate. „Pierderea libertății politice [a dacilor — n.n.] — arăta autorul — era departe de a fi o extirpare totală, și pentru marea masă a eroicului popor dacic, destinul istoric deschide un nou orizont, prin integrarea lui în linia de civilizație latină a imperiului roman și crearea celui mai îndepărtat bastion al romanității în calca puhoaielor barbare din răsărit. Romanizarea dacilor prin limbă și credință nu însemna dispariția marilor virtuți străbune, ci modelarea lor în armonica sinteză daco-romană³⁶.

Problemele continuității, sub multiplele ei laturi și privită în întreaga evoluție a dezvoltării istorice a poporului român, au făcut obiectul unui număr mare de studii și lucrări realizate în acea perioadă și au fost pe larg analizate în publica-

³³ *Anuarul Universității Cluj—Sibiu*, 1941, p. 10—11.

³⁴ I. I. Russu, *Transilvania în antichitate: C. Daicoviciu*, în *Transilvania*, nr. 6/1943, p. 473—474.

³⁵ Constantin Daicoviciu, *Dovezile arheologice ale continuității*, în *Transilvania*, nr. 1/1943, p. 1—2.

³⁶ I. I. Russu, *Decebal, regele dacilor*, în *Transilvania*, nr. 7/1941, p. 466. Vezi și *Onomasticon Daciae*, în *AISC*, IV, 1941—1944, p. 186—233.

țiile „Astrei“, ale Universității și Muzeului de Istorie Națională, toate cu sediul la Sibiu.

Dată fiind dimensiunea și marea gamă a problemelor ridicate în aceste lucrări, în studiul nostru vom exemplifica doar o parte din acestea, pentru a înfățișa, odată cu preocupările și realizările, mai ales linia de conduită a autorilor acestor lucrări, prin care s-au înscris în mod organic în lupta de rezistență național-patriotică a poporului român pe tărîm ideologic împotriva fascismului.

În revista „Transilvania“ s-au remarcat studiile cu tema: „Dovezile arheologice ale continuității“, autor Constantin Daicoviciu, în care se dădea o replică celor care denaturau adevărul istoric: „Ce poate fi, într-adevăr, mai străin de gândirea istorică, decît negarea vieții unui neam multimilenar, sub o stăpînire nouă; Ce poate fi mai absurd pentru istoricul obiectiv decît teoria dezrădăcinării totale a unui popor puternic, adînc înfipt în pămîntul străbun; ce poate fi mai lipsit de înțelegere a istoriei omenirii, decît crearea artificială a unor goluri de oameni și de viață pe un pămînt binecuvîntat ca acela al țării noastre?“³⁷. Formulînd concluzia în consens cu adevărul istoric el sublinia că: „Venitorii s-au contopit în masa nepieritoare a autohtonilor transformați și unii și alții într-un popor romanic“³⁸.

Dovezile filologice ale continuității au făcut obiectul studiilor lui Emil Petrovici, care, printre altele, formula concluzia: „În Transilvania se găsește »sîmburele« din care a crescut copacul, bogat în ramuri ale graiului românesc, clădite pe toată întinderea pămîntului nostru“³⁹. Studiul „Dovezile istorice ale continuității“, autor Ioan Moga, pune în evidență cronici, însemnări, știri cu referire la români, la organizarea lor politică în formațiunile prestatale și altele din secolele IX—XIII⁴⁰. „Dovezile etnografice ale continuității“, autor Romulus Vuia, era un studiu inedit de interes științific major care demonstra și pe această cale permanența poporului român cu o civilizație cu caracter autohton stabilă, adînc înrădăcinată în trecutul și în pămîntul patriei noastre⁴¹.

Mișcarea de rezistență din teritoriul ocupat, care era la curent cu preocupările în domeniul istoriei patriei ale forțelor patriotice din centrul Sibiu, și-a sincronizat acțiunile cu aceste preocupări. Începînd din anul 1941, în forme specifice situației, prin organele sale de presă și lucrările editate în limba română au publicat un număr însemnat de articole în care se prezentau în mod obiectiv probleme ale etnogenezei, ale continuității poporului român. Între acestea remarcăm reproducerea articolului scris de poetul Șt. O. Iosif cu titlul „Cultura dacilor“, articolul „Limba dacilor“ de Gh. Popa Lisseanu, articolul „Traian și Decebal“, articolele cu titlul „Românii nordici“ în care erau comentate pe larg diplomele maramureșene publicate de Ion Mihali și altele.

³⁷ C. Daicoviciu, *Dovezile arheologice ale continuității*, p. 6. Vezi și *Problemele continuității în Dacia*, în *AISC*, III, 1936—1940, Sibiu, 1941, p. 200—318.

³⁸ C. Daicoviciu, *Dovezile arheologice...*, p. 6. Vezi și Mihail Macrea, *Mone-dele și părăsirea Daciei*, în *AISC*, III, 1936—1940, Sibiu, 1941, p. 271—305.

³⁹ Emil Petrovici, *Dovezile filologice ale continuității*, în *Transilvania*, nr. 1/1943, p. 12.

⁴⁰ Ioan Moga, *Dovezile istorice ale continuității*, în *Transilvania*, nr. 1/1943, p. 14—20.

⁴¹ Romulus Vuia, *Dovezile etnografice ale continuității*, în *Transilvania*, nr. 1/1943, p. 21—32.

La rîndul său profesorul Gheorghe Dăncuș, redactor la „Tribuna Ardealului”, a publicat în aprilie 1941 un articol intitulat „Ciudățeni istorice”, ocazionat de apariția lucrării profesorului George I. Brătianu, cu titlul: „Unde, cînd și cum s-au născut românii”, ca răspuns la o astfel de întrebare ridicată de istoricul francez Ferdinand Lot, profesor la Sorbona.

Prin acel articol s-a luat poziție critică față de diferite concepții neștiințifice, revizioniste. „Problema originii, nașterii românilor — în timp și spațiu — a fost deja de mult, în întregime și pentru totdeauna dezlegată. Istorici și filologi cu renume mondial, în baza documentelor ce nu pot fi răstălmăcite, a concluziilor științei au lămurit, în linii generale, toate întrebările și nedumeririle cu privire la această problemă”⁴².

Luînd poziție critică față de unii pseudo-teoreticieni care se abat de la adevărul istoric, autorul le-a replicat astfel: „Ciudat este faptul că mai sînt unii filologi și istorici care pun și discută — inutil și deplasat — adevăruri fundamentale, stabilite și intrate definitiv în patrimoniul științei universale. Evident, acești savanți, fiind anacronici, nu prezintă din punct de vedere științific nici un interes. Știința fiind una și numai de un singur fel (cea cu valoare universală și veșnică), cine se abate din făgașul ei devine impostor”⁴³.

Autorul, analizînd apoi contradicțiile și lipsa de substanță a ciudatelor teorii lansate de acești impostori care fiecare veneau cu variante proprii, arăta că aceștia „...își imaginează și pun pe tapet argumente pentru a arăta că numai teoria lui este adevărată, că din acest loc, sau din acea parte a teritoriului românii s-au răspîndit apoi la diferite date pe teritoriul unde se află astăzi”⁴⁴.

Dezvăluind aceste contradicții și lipsa lor de suport, autorul mai arată: „Ci-tînd toate teoriile amintite mai sus, în baza cărora poporul român este exclus din toate părțile teritoriului nord- și sud-dunărean, ies din ele concluzii după care românii nu s-au născut nicăieri. Nu-i ciudat lucru? Și fiecare autor certîndu-se cu ceilalți, caută să scormonească argumentele cele mai puternice nu pentru a proba că românii s-au născut într-un anumit loc, ci pentru a arăta că nu puteau să se nască în cutare loc”⁴⁵.

În încheierea articolului autorul reafirma aprecierea după care știința a stabilit deja datele și adevărurile fundamentale nu numai despre poporul român, ci și despre toate popoarele, mai ales europene, și că aceste adevăruri au devenit cunoscute în liniile lor esențiale nu numai de către savanți, dar și de o însemnată parte a publicului cititor. „Prin urmare orice alte date și teorii scormonite cu scopuri străine științei nu pot interesa decît ca lectură curioasă”⁴⁶ — concluziona autorul.

Un ciclu de articole au fost dedicate marilor cronicari și învățați ai neamului — Grigore Ureche, Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir — și operei lor, subliniindu-se importanța operelor pentru afirmarea originii și continuității poporului român, afirmîndu-se cu mîndrie: „...căci românul a fost totdeauna vrednic de numele său, deoarece nu degeaba românii sînt singurul

⁴² *Tribuna Ardealului*, 27 aprilie 1941.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

popor latin ce și-a păstrat numele de la romani, căci zice cronicarul Grigore Ureche: de la Râm ne tragem și cu ale lor cuvinte ni-i amestecat graiul⁴⁷.

În România, marea epopee a realizării idealului poporului român de unire într-un stat unitar centralizat la 1600 a fost evocată de istoricul Al. Lapedatu, în studiul comemorativ dedicat aniversării urcării pe tronul Țării Românești a voievodului Mihai Viteazul, sub titlul semnificativ „Dacia lui Mihai Viteazul“, care se încheia cu o apreciere de valoare istorică: „Dacia aceasta de la 1600 e cel mai luminos și cel mai impresionant act al trecutului nostru, figura marelui voievod a devenit simbolul idealului politic național [...] pentru reconstituirea Daciei lui Mihai⁴⁸, arătând apoi că acest ideal a fost realizat la 1 decembrie 1918.

Epoca revoluției românilor de la 1848—1849 a fost evocată în „Tribuna Ardealului“, folosindu-se ocazia că în anul 1943 Academia Română a intrat în posesia unor manuscrise ale lui Simion Bărnuțiu, între care se găsea și testamentul său, ce a fost pentru prima dată publicat atunci în revista „Dația“, însoțit de un studiu interpretativ. La rîndul lor, cotidianul „Tribuna Ardealului“ și gazeta „Săptămîna“, receptive la eveniment, au republicat întregul testament și studiul respectiv, după revista „Dația“. În testament marele tribun și ideolog al revoluției din Transilvania își exprima dorința ca să fie înmormîntat la Bocșa Română, satul său natal din județul Sălaj. Articolul omagial se încheia cu aprecierea: „...omul care a botezat cu numele lui o pagină de glorioasă istorie românească a murit mai sărac decît pustnicii din legendă⁴⁹ — subliniindu-se ideea că marele om al epocii și-a consacrat întreaga viață cauzei naționale a poporului român.

În România, în același an marea epocă revoluționară a fost marcată prin publicarea de către istoricul Ștefan Pascu a volumului III al lucrării „Istoria Românilor din Dacia Superioară“ de Alexandru Papiu-Ilarian, după manuscrisul descoperit la Academia Română. Evenimentul editorial și-a găsit ecoul cuvenit și în teritoriul ocupat, prin „Tribuna Ardealului“, în articolul cu titlul: „Surpriză bibliografică“, în care, relatîndu-se evenimentul, se sublinia totodată importanța pentru contemporaneitate a lucrărilor istorice ale revoluționarului pașoptist: „...acest volum, ca și celelalte, — în care se află multe adevăruri îndrumătoare și multe mărturii asupra oamenilor și faptelor de altă dată — interesează pe toți cititorii. În ele reînvie de după paravanul prezentului toate figurile mari ale românilor de pretutindeni și stăruie în minte întregul urcuș al vremurilor ce nu mai sînt⁵⁰ — se concluziona în încheierea articolului.

Revista „Transilvania“, apreciînd momentul editorial, scria: „Cartea aceasta de mare actualitate pentru vremurile în care trăim este închinată martirilor români din Transilvania, care în viforoasele evenimente ale anului 1848—1849 și-au jertfit viața pentru izbăvirea neamului din asuprirea seculară a uzurpatorilor⁵¹.

Anul 1943 a consemnat și acțiunea comemorativă organizată de către „Astra“, ocazionată de împlinirea a 50 de ani de la procesul memorandiștilor, scop în care au fost organizate acțiuni în orașele Turda, Alba Iulia, Caransebeș, Hunedoara și București. Istoricul Ștefan Pascu a dedicat evenimentului studiul „Din răsunetul procesului memorandiștilor în masele populare“ — aspect care pînă atunci nu a

⁴⁷ Vasile Vartolomei, *Vechea cultură românească în Țara Bihariei*, Editura Tribuna Ardealului, Cluj, 1941, p. 3.

⁴⁸ Al. Lapedatu, *Dacia lui Mihai Viteazul*, în *Transilvania*, nr. 3/1941, p. 601.

⁴⁹ *Tribuna Ardealului*, din 24, 25 mai 1943.

⁵⁰ *Tribuna Ardealului*, din 2 septembrie 1943.

⁵¹ *Transilvania*, nr. 11—12/1943, p. 957—990.

fost cercetat și relevat, deși se recunoștea că ei au fost „mandatarii maselor”⁵² — aprecia autorul.

Alte evenimente, unele dramatice și triste, în viața poporului nostru au fost în atenția mișcării de rezistență. „S-a dus apostolul neamului — anunța cu profund regret la 1 decembrie 1940 „Tribuna Ardealului” —. O țară se tinguiește la catafalcul marelui ei fiu Nicolae Iorga: O parte din însăși sufletul neamului românesc a fost doborât. Numele său adânc săpat în stinca de marmură a națiunii române, înconjurat de glorie, Nicolae Iorga, apostolul neamului a fost găsit ciuruît de gloanțe într-un șanț pe șoseaua dintre București și Ploiești. Singele lui prețios s-a scurs prin noroiul șoselei și s-a înapoiat în pământul pe care l-a iubit atât de mult [...] care străbătea lumea în lung și lat pentru a arăta străinilor fala trecutului și potențialul prezentului românesc”⁵³ — arăta cotidianul despre acest tragic eveniment.

În anul 1943, în același cotidian s-a publicat articolul comemorativ „Trei ani de la moartea lui Iorga”; deși cenzurat în trei locuri, în text se sublinia că acest geniu al poporului român „... a fost sacrificat atât de tragic și năpraznic de o ceată de lepădături cu chip de om. Prin cele ce reproducem — acum și aci aducem prinosul nostru de cinste pomenirii marelui său suflet și creațiunii sale nenuritoare”⁵⁴ — se arăta în articolul omagial semnat de prof. Gh. Dăncuș, redactorul cotidianului.

Pentru atitudinea de protest împotriva monstruoasei crime politice asupra marelui savant patriot, redactorii cotidianului românesc au fost declarați dușmani ai regimului legionar și amenințați cu moartea⁵⁵.

Ca semn de ultim omagiu, „Tribuna Ardealului” din 19 martie 1941 anunța cu profund regret știrea încetării din viață a celui care a fost Nicolae Titulescu. „O telegramă laconică ne aduce trista veste că departe de țară, căreia i-a închinat talentul neîntrecut, dragostea nețărmurită, s-a stins din viață Nicolae Titulescu”⁵⁶. Omagiindu-i-se opera, se exprima regretul că soarta vitregă și ambiția unor oameni mici la suflet l-au înlăturat din fruntea diplomației românești, subliniindu-se că: „... el ar fi putut să susțină și cu alte ocazii interesele poporului său față de oricine”⁵⁷ — prin aceasta lăsându-se să se înțeleagă drept o mare pierdere lipsa prezenței lui din viața politică a României, tocmai în dramaticele evenimente ale anului 1940. „Moartea lui Nicolae Titulescu lasă regrete unanime și un gol mare nu numai în România, ci și în diplomația internațională”⁵⁸ — se aprecia în încheierea articolului omagial. Era tot ce se putea spune atunci și în acea perioadă întunecată de dominație a fascismului internațional, astfel că ceea ce s-a spus rămîne un fapt demn de apreciat.

Alte probleme din istoria patriei s-au înscris ca realizări meritorii pentru scrierea unor pagini de istorie într-o concepție militantă națională în anii 1940—1944 prin eforturile Universității clujene. Astfel, în consens cu opțiunile adoptate, în anul 1942 a luat ființă în cadrul Universității Centrul de Studii și Cercetări pri-

⁵² Ștefan Pascu, *Din răsunetul procesului memorandiștilor în masele populare, în Transilvania*, nr. 8—9/1944, p. 684—705.

⁵³ *Tribuna Ardealului*, din 1 decembrie 1943.

⁵⁴ *Idem*.

⁵⁵ *Idem*, 1 decembrie 1944.

⁵⁶ *Idem*, 19 martie 1941.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

vitoare la Transilvania, cuprinzând toate facultățile, condus fiind de către prof. univ. dr. Silviu Dragomir.

Centrul de studii a publicat în perioada respectivă 14 numere din „Bibliotheca Rerum Transsilvaniae”, însumând circa 1200 pagini, tipărite în aproximativ 20.000 exemplare. A doua revistă a centrului, „Revue de Transylvanie”, din care au fost publicate numerele 1—4 și 7—9 pe anul 1941—1944, însuma circa 650 pagini.

În prezentul studiu nu ne-am propus să facem o analiză a problematicii acestor voluminoase studii și lucrări, ci ne limităm la a reliefa concluziile ce au fost formulate într-un studiu dedicat acestor realizări privitor la sensul și valoarea lor pentru contemporaneitate: „...concluziile ce se pot desprinde din toate aceste contribuții științifice la problematica Transilvaniei pot fi rezumate în aceste câteva rânduri: 1. Sintem autohtoni în teritoriul vechii Dacii din toate punctele de vedere de la nașterea noastră ca popor pînă azi. 2. [...] Transilvania poate fi privită ca vatră a limbii și ca leagăn al poporului și statului nostru. 3. Transilvania, Banatul, Maramureșul se încadrează armonios în unitatea noastră teritorială [...]. 4. Frontiera trasată în 1940, în urma unui act semnat la Viena, sub amenințarea forței, contrazice atît logica istoriei, cît și realitățile geografice, etnografice, economice din Transilvania. 5. Lupta poporului român din Transilvania pentru egala îndreptățire și pentru dreptate socială din care revoluția lui Horea este un singeros episod [...] și-a văzut realizate postulatele sale în cuprinsul României întregite”⁵⁹.

În studiu se mai sublinia că acestea sînt toate constatările judicioase susținute cu armele științifice ale celei mai severe obiectivități, care pentru orice judecător imparțial trebuie să aibă mai multă putere de convingere decît noianul de afirmații false și interpretări tendențioase de falsificare a istoriei⁶⁰.

La rîndul său, Institutul de Istorie Națională clujean, refugiat și el la Sibiu, a publicat în anii 1943—1944 volumele 8 și 9 ale Bibliotecii Institutului și totodată volumele VIII și IX ale anuarului său, despre care într-o cronică dedicată activității Institutului istoricul Ștefan Pascu formula concluzia prin care se demonstrează „...că în vicisitudinea vremii, nu numai că activitatea lui nu a scăzut, ci, dimpotrivă, s-a amplificat, unicul scop al existenței sale fiind intensificarea cercetărilor puse în slujba științei și a națiunii”⁶¹.

Au mai fost publicate volumele III și IV ale Anuarului Institutului de studii clasice al Universității clujene la Sibiu.

Asociația „Astra” și Universitatea clujeană, pe tărîmul luptei naționale, au acordat o atenție specială întîmpinării și evocării evenimentului istoric al împlinirii unui sfert de veac de la actul făuririi statului național unitar român. Istoricul Silviu Dragomir, reluînd problematica lucrărilor sale dedicate Transilvaniei și avînd mandatul C.C. al „Astrei”, a publicat în anul 1943 lucrarea de referință din istoriografia noastră de pînă atunci, dedicată marelui act istoric, purtînd titlul „Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei”⁶².

Această realizare științifică pe plan istoriografic dedicată actului Unirii a fost întregită cu studiul din domeniul dreptului internațional intitulat „Actul de la

⁵⁹ Mihail P. Dan, *Centrul de studii și cercetări privitor la Transilvania și publicațiile sale*, în *Transilvania*, nr. 3—4/1945, p. 91—95.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Ștefan Pascu, *Institutul de Istorie Națională din Cluj la Sibiu*, în *Transilvania*, nr. 5/1943, p. 392—395.

⁶² Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, în *Transilvania*, nr. 11—12/1943, p. 794—820.

Alba Iulia și valoarea sa „internațională” de juristul George Sofronie, profesor al Universității clujene⁶³.

Comitetul Central al „Astrei” în ședința din 3 aprilie 1943 a hotărât ca să comemoreze actul Unirii printr-o mare adunare care să se țină la București, cu tot fastul necesar. În acest scop a desemnat o comisie de organizare formată din Gh. Preda, vicepreședinte al „Astrei”, Ilie Beu, Silviu Dragomir, Iuliu Hațieganu, Ioan Lupaș, Silviu Teșosu, Liviu Rebreanu, Tiberiu Brediceanu, Ștefan Pop, dr. Voicu Nițescu, Ioan Breazu, însoțită și de recomandarea ca Silviu Dragomir să scrie lucrarea dedicată evenimentului⁶⁴.

Intrucât autoritățile antonesciene nu au dat aprobarea pentru organizarea acestei solemnități la București în cadrul preconizat, deși inițial s-a dat un asemenea acord, comemorarea s-a organizat la Alba Iulia, însă într-un cadru mai restrâns, urmată de comemorări pe plan local organizate de asociațiile „Astrei” la Arad, Brașov, Beiuș, București, Caransebeș, Deva, Lugoj, Mediaș, Oravița, Tîrnăveni și Turda.

Rămân însă memorabile atât hotărîrea adoptată, cât mai ales apelul adresat de către C.C. al „Astrei” tuturor organizațiilor sale, semnat de președintele și secretarul Asociației, în vederea comemorării evenimentului. Acest apel era în același timp încă un veritabil protest al „Astrei” împotriva Dictatului de la Viena și un rechizitoriu la adresa autorilor acestui act imperialist. În apel se spunea: „Cinstind cum se cuvine pe acești înaintași ne cinstim pe noi înșine, căci vedem că am înțeles legea vieții lor, Legea Alba Iulia și am înscris-o definitiv în inimile noastre așa cum ei înșiși au scris-o. E necesar să arătăm acest lucru în orice moment, dar mai ales acum, în acest tragic ceas al istoriei noastre, când împotriva voinței noastre și fără să se țină seama de cele mai elementare drepturi ale popoarelor, Legea Alba Iulia a fost sfărîmată și milioane de frați ai noștri au ajuns să poarte iarăși jugul odios al străinului. Să strigăm în fața lumii civilizate că ceea ce s-a făcut la 1 decembrie 1918, nu poate fi desfăcut prin silnicie și nici o conștiință de român nu poate să rămână liniștită, nici o jertfă nu este de prisos pentru ca patrimoniul Alba Iulia să fie restabilit în întregime.

Pătrunși de această poruncă care ne vine de dincolo de morminte, conștiință de menirea ei la marea răscruce prin care trecem și în convingerea că exprimăm aspirațiile cele mai sfinte ale întregului popor românesc din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, Asociația »Astra« a luat deciziunea de a comemora un sfert de veac de la Unire⁶⁵ — se arăta în încheierea acestui memorabil apel. El de fapt exprima atunci crezul unei întregi națiuni care vibra puternic în inimile și conștiința fiilor ei și prevestea unicul și istoricul deznodământ ce urma să fie: Victorie — Eliberare.

Aprecierea tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului „...că dominația și ocupația străină, oricât ar dura, nu pot împiedica manifestarea comunității de interese a unui popor, păstrarea specificului său...”⁶⁶ își are valoarea și pentru această perioadă de dominație străină și de luptă împotriva ei.

VASILE T. CIUBĂNCAN

⁶³ George Sofronie, *Actul de la Alba Iulia. Valoarea lui internațională*, în *Transilvania*, nr. 11—12/1943, p. 166—168.

⁶⁴ Arhivele Statului Sibiu, fond „Astra”, pachetul anul 1943, doc. nr. 1439/1943.

⁶⁵ *Transilvania*, nr. 11—12/1943, p. 950—951.

⁶⁶ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Plenara C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982*, Editura politică, București, 1982, p. 16.

DER ANTIHORTHYSTISCHE WIDERSTAND IM NORDWESTEN RUMÄNIENS. DER BEITRAG DER „ASTRA“-GESELLSCHAFT UND DER CLUJER UNIVERSITÄT

II

(Zusammenfassung)

Der Verfasser bringt größtenteils neue, bisher unbekannte Daten und Aspekte vom antihorthystischen Widerstand auf dem Gebiete des geistigen Lebens nach dem Wiener Diktat vom 30. August 1940.

Der Widerstand wurde zur gleichen Zeit und in enger Verbindung sowohl im nationalen Territorium aus dem geraubten und Ungarn zugesprochenen Nordwesten des Landes als auch in Sibiu im Rahmen der „Astra“-Gesellschaft und der Clujer Universität, die genötigt worden war, zeitweilig in dieser Stadt Zuflucht zu suchen, organisiert.

Auf Grund der Urkunden und der Aktionsprogramme werden die Hauptziele des Widerstandes auf national-geistigem Gebiet dargestellt. Im Beitrag werden unter anderen Aspekte der ideologischen Konfrontation auf dem Gebiet der Geschichte Rumäniens zwischen der Widerstandsmacht und der revisionistischen faschistisch-horthystischen Propaganda dargestellt. In deren Mittelpunkt befanden sich die Fragen der dakisch-römischen Abstammung, des ununterbrochenen Daseins des rumänischen Volkes im Karpaten-Donau-Meer-Raum und sein Jahrhunderte alter Kampf für Freiheit und politische staatliche Einheit, die am 1. Dezember 1918 verwirklicht wurde.

Mit den Waffen der Wissenschaft und anhand der von der Historiographie zur Verfügung gestellten Daten wies die Widerstandsbewegung die Behauptungen der horthystischen Propaganda zurück und kämpfte für die Durchsetzung der geschichtlichen Wahrheit.

Dank der entfalteten Tätigkeit blieb die Moral der Volksmassen gestärkt und diese setzte der horthystischen später hitleristischen Besatzung bis zur nationalen Befreiung einem entschiedenen Widerstand entgegen.

Der antihorthystische Widerstand gliedert sich in den allgemeinen antifaschistischen und antiimperialistischen Widerstand des rumänischen Volkes während des zweiten Weltkriegs ein.